

УДК 331.522:334.722.2(477.8)
DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.213.27-35>

Мульська О.П.

доктор економічних наук
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України»

Mulska Olha

Dr. of Economic Sc.

M. Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1666-3971>

Біль М.М.

доктор економічних наук
ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України»

Bil Mariana

Dr. of Economic Sc.

M. Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-4979-4019>

Воронко Н.Р.

ДУ «Інститут регіональних досліджень
імені М.І. Долишнього НАН України»

Voronko Nazar

M. Dolishniy Institute of Regional Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine
<https://orcid.org/0009-0008-8664-5024>

ІНСТРУМЕНТАРІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ РИНКУ ПРАЦІ КАРПАТСЬКОГО РЕГІОНУ УКРАЇНИ: АСПЕКТ СТИМУЛЮВАННЯ САМОЗАЙНЯТОСТІ НАСЕЛЕННЯ

У статті обґрунтовано актуальність цільової трансформації ринку праці України, у якій важливу роль відіграє сектор самозайнятості. Запропоновано інструменти стимулювання самозайнятості в Україні та Карпатському регіоні. На макrorівні їх систематизовано за напрямками: формування стабільного податкового середовища; нормативно-правового врегулювання соціально-трудова і цивільно-правових відносин з урахуванням специфіки цифрової економіки; удосконалення статистичного обліку самозайнятості відповідно до стандартів ЄС та МОП; підтримка самозайнятих осіб із потенціалом розвитку. Для Карпатського регіону визначено пріоритети формування екосистем бізнесу та самозайнятості, розвитку зовнішньоторговельних зв'язків, транскордонного співробітництва, кооперації та масштабування діяльності.

***Ключові слова:** трансформація ринку праці, самозайнята особа, фізична особа-підприємець, спрощена система оподаткування, зовнішньоторговельна діяльність, якість самозайнятості.*

TOOLKIT FOR LABOR MARKET TRANSFORMATION OF THE CARPATHIAN REGION OF UKRAINE: THE ASPECT OF STIMULATING SELF-EMPLOYMENT OF THE POPULATION

The article substantiates the relevance of the targeted transformation of the labor market of Ukraine, within which an important socio-economic role is played by the self-employment sector. The article is aimed at updating the tools for supporting self-employment of the population in Ukraine and the Carpathian region, considering the role of this sector for qualitative transformational changes in the labor market, ensuring its sustainability and resilience. The article uses

general scientific and special research methods, in particular theoretical generalization, systematization, statistical and comparative analysis. Systemic and structural-functional approaches were applied, which made it possible to assess the state of self-employment of the population and substantiate its role for the development of the labor market of Ukraine.

Based on the results of the study, priority areas and tools for stimulating self-employment of the population in Ukraine in general and the Carpathian region in particular, considering the needs of systemic transformational shifts in the labor market, are proposed. The tools for stimulating self-employment at the macro level are systematized in the following areas: formation of a stable tax environment with gradual improvement of the simplified taxation system on the basis of constructive public dialogue; regulatory regulation of labor and civil law relations, taking into account the specifics of self-employment in the digital economy; formation of a system of statistical accounting of self-employment in accordance with EU and ILO standards; providing support to self-employed persons with the potential for business development.

The priority of systematic information and consulting support of self-employed persons for their involvement in foreign economic activity is highlighted, which emphasizes the importance of improving the quality results of self-employment in Ukraine. Considering the fact that the economic activity of the self-employed in the Carpathian region in the conditions of a better security situation is more dynamic, the following areas of its support have been proposed: development of regional business and self-employment ecosystems focused on the formation of sustainable partnerships; intensification of the participation of the self-employed in foreign trade activities; strengthening their participation in cross-border and international cooperation projects; promoting the development of cooperative forms of interaction; support for scaling activities.

The developed recommendations are aimed at preserving the social function of self-employment with the simultaneous gradual restoration of its fiscal capacity.

Keywords: transformation of the labor market, self-employed, individual entrepreneur, simplified taxation system, foreign trade activity, quality of self-employment.

JEL classification: J21, J62, J68, R11.

Постановка проблеми. Ринок праці України в умовах війни та інших викликів проходить складні трансформації. Важливо, щоб цей процес набув регульованого характеру, забезпечивши якісний перехід до конкурентного середовища як передумови стійкості й резильєнтності економіки. Оскільки можливості розвитку ринку праці в регіонах України поляризуються, особливої актуальності набуває фокус на регіональну специфіку. Відтак дослідження трансформаційних змін ринків праці на регіональному рівні, а в даній публікації на прикладі областей Карпатського регіону, є практично значущими.

Недостатньо вивченою в теорії і практиці соціальної економіки і політики в Україні є сфера самозайнятості. Але в дійсності саме самозайнятість, реалізуючи концепцію «підприємництва як необхідності», стабілізує ринок праці в умовах криз, частково вирішує проблеми безробіття, мобілізує людський потенціал для забезпечення добробуту населення. Самозайнятість для України в умовах війни – це стратегічний ресурс виживання. Відтак системні спроби зміни під час війни умов діяльності фізичних осіб-підприємців (ФОП) та осіб, які займаються незалежною професійною діяльністю підривають соціальну стабільність і внесок суспільства в економіку воюючої держави. Мова йде про зміни в системі оподаткування, що не лише призведуть до додаткових фінансових видатків, але й створять значні навантаження через податкове адміністрування, демотивуючи населення до самозайнятості. Коли протиставляти видатки держави на популярні соціальні рішення (зокрема програми разової фінансової підтримки) та очікувані додаткові бюджетні надходження через зміни в оподаткуванні ФОП, то ці рішення видаються нелогічними і такими, що становлять значну загрозу економічній та соціальній безпеці України.

Викладене вище піднімає важливість наукових

досліджень, які б обґрунтовували необхідність підтримки самозайнятості в Україні, звертали увагу на ризикованість посилення адміністративного тиску на малий і середній бізнес, що в умовах невизначеної тривалості війни та виснаження внутрішнього економічного і людського потенціалу є неприпустимою політичною практикою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дана стаття розширює науково-прикладний дискурс щодо пріоритетів трансформаційних змін ринку праці України за напрямом підтримки самозайнятості. Серед українських учених вагомі напрацювання з проблематики трансформації ринку праці здійснили Н. Азьмук, І. Богданович (вимушений характер трансформації в умовах війни [1; 2]), О. Герасименко (мотиваційні чинники трансформації [3]), О. Дяків (цифрові чинники трансформації [4]), М. Житар (зв'язок трансформаційних змін з економічною безпекою [5]), В. Круглов (державно-управлінський контекст трансформації [6]), С. Ланська (вплив на трансформацію глобальних економічних зрушень [7]), К. Нікітенко (необхідність трансформації для «поствоєнного перезавантаження» [8]). З тематики досліджень згаданих авторів окреслюється проблематика трансформації ринку праці в Україні. При цьому питання самозайнятості, як правило, розглядаються з-поміж інших процесів, часто упускаючи важливість даного сектору ринку праці для економіки та суспільства. Більше уваги українські автори приділяють питанням малого і середнього бізнесу, зокрема це праці С. Амонса та О. Красняк (роль для сфери зайнятості [9]), В. Диканя, І. Токмакової, І. Чорнобровки (державно-управлінський пріоритет антикризової підтримки [10]), А. Дюк (збереження під час війни [11]), П. Іжевського, В. Кудельського, Т. Самарічевої (необхідність підтримки цифровізації [12]), І. Федько (сучасні тенденції розвитку [13]).

Попри активізацію наукового дискурсу щодо трансформації ринку праці України в умовах війни, питання самозайнятості переважно розглядаються фрагментарно, у контексті малого бізнесу, зайнятості чи цифровізації економіки. Недостатньо дослідженими залишаються соціально-економічна роль самозайнятості як інструменту стабілізації ринку праці, механізми її впливу на стійкість та резильєнтність регіональних економічних систем, а також особливості формування інструментарію підтримки самозайнятих осіб з урахуванням безпекових, інституційних і просторових асиметрій розвитку.

Невирішеними залишаються проблеми узгодження податкової, регуляторної та статистичної політики у сфері самозайнятості із сучасними трансформаціями ринку праці, адаптації інституційного середовища до поширення цифрових і платформних форм зайнятості, а також забезпечення переходу самозайнятості до продуктивної й конкурентоспроможної моделі розвитку.

Особливої актуальності ці проблеми набувають для Карпатського регіону України, який в умовах відносно кращої безпекової ситуації володіє потенціалом для масштабування самозайнятості, розвитку транскордонного співробітництва та посилення участі малого бізнесу у зовнішньоекономічній діяльності.

Мета статті – актуалізація інструментарію підтримки самозайнятості населення в Україні та Карпатському регіоні з урахуванням ролі цього сектору для якісних трансформаційних змін ринку праці, забезпечення його стійкості та резильєнтності.

Методи дослідження. Для досягнення мети застосовано загальнонаукові і спеціальні методи наукового аналізу: методи теоретичного узагальнення й систематизації застосовано для визначення пріоритетних напрямів та інструментів стимулювання самозайнятості населення; методи статистичного аналізу використано для оцінювання стану й проблем самозайнятості населення в Україні та Карпатському регіоні; метод порівняльного аналізу – для зіставлення макро- і регіональних тенденцій; системний підхід дав змогу розглядати ринок праці як цілісну систему, здатну до трансформаційних змін; структурно-функціональний підхід – обґрунтувати роль самозайнятості для розвитку ринку праці; використання методу логічного узагальнення дозволило сформулювати науково обґрунтовані висновки.

Вклад основних результатів дослідження. Трансформація за своєю сутністю є тривалим і складним процесом системних змін, що може бути еволюційним, вимушено адаптаційним та/або регульованим. Для того, щоб трансформація ринку праці набула регульованого, а не стихійно адаптаційного характеру, для України нагальною є реалізація базових реформ, зокрема (1) дерегуляційної реформи, що спрямована на скорочення надмірних дозвільних процедур, погоджень та інших адміністративних обмежень економічної діяльності; (2) реформ митної й податкової систем, а також правоохоронних і судових органів, що забезпечать відновлення інституційної довіри, розвитку добросовісної конкуренції, належного захисту прав і свобод суб'єктів

господарювання. Без реалізації зазначених реформ усі інші управлінські заходи матимуть фрагментарний і ресурсозатратний характер.

Щодо стимулювання самозайнятості населення, відповідні заходи доцільно диференціювати за національним і регіональним рівнями. На національному рівні першочергового значення набуває формування стабільного податкового середовища та поступове вдосконалення спрощеного режиму оподаткування на основі конструктивного публічного діалогу між державою, бізнесом і громадськістю. У цьому контексті важливим є збереження функціонування спрощеної системи оподаткування в умовах воєнного стану та на етапі повоєнного відновлення з подальшим її реформуванням без різкого посилення фіскального й адміністративного навантаження на самозайнятих осіб. Такий підхід частково суперечить положенням Національної стратегії доходів до 2030 року, яка передбачає поступове зближення спрощеної системи із загальною системою оподаткування, однак у підприємницькому та експертному середовищі сприймається як дискусійна через ризики для малого бізнесу й самозайнятості. Окремим практичним кроком має стати відтермінування впровадження ПДВ для ФОП із річним доходом понад 1 млн грн до моменту підвищення ефективності податкового регулювання, спрощення процедур адміністрування, реформування податкового регулятора та завершення дерегуляційної реформи.

Необхідність даної рекомендації підтверджують результати опитування «CASE Україна» за методологією Світового банку. Опитування 2024 року показало, що підприємства, які перебувають на загальній системі оподаткування і, відповідно, є платниками ПДВ, витрачають на податковий і бухгалтерський облік понад 478 людино-днів на рік, а підприємства, які перебувають на спрощеній системі оподаткування і, відповідно, не сплачують ПДВ – 114,5 людино-днів. Також у випадку сплати ПДВ значно зростають ризики податкових перевірок, які підприємцями сприймаються як загрози неоефективного нагляду в умовах низької інституційної довіри до податкового регулятора. Опитування показало, що майже 26% підприємців-платників ПДВ мали довід податкових перевірок і лише 11,4% були перевірені серед тих, хто не сплачує ПДВ [15].

Результати опитування дають підстави стверджувати, що за умови збереження чинних підходів до діяльності податкового регулятора запровадження сплати ПДВ для самозайнятих осіб створюватиме ризики блокування податкових накладних та посилення контрольних перевірок. Крім того, це призведе до додаткових часових і фінансових витрат, пов'язаних із необхідністю ведення повного бухгалтерського та деталізованого товарного обліку. Такі зміни можуть спричинити перехід частини ФОП у тіньовий сектор економіки та будуть дестимулятором масштабування діяльності, ще більше знижуючи і без того недостатні якісні результати самозайнятості.

Поступові зміни в оподаткуванні діяльності, що здійснюються через цифрові платформи, мають відбуватися з обґрунтованим визначенням розміру

податкової пільги у прив'язці до річного обсягу продажів або надання послуг та її поетапним зниженням з урахуванням економічних і соціальних наслідків. Запровадження нового механізму оподаткування є очікуваним, оскільки пов'язане з імплементацією Модельних правил звітності операторів платформ щодо продавців у сфері економіки спільного використання та гіг-економіки ОЕСР, а також Директиви ЄС DAC 7 про адміністративну співпрацю у сфері оподаткування. Водночас ключовим дискусійним питанням залишається розмір податкової пільги. Урядові ініціативи передбачають її встановлення на рівні 12 прожиткових мінімумів на рік, що становить приблизно 36 тис. грн, або застосування альтернативного порогу в розмірі 2 тис. євро на рік, тобто близько 98 тис. грн. З огляду на чутливість цих змін для малого бізнесу та самозайнятих осіб, обговорення нових правил оподаткування має відбуватися у максимально прозорому форматі із залученням підприємницького середовища, експертів і громадськості. Особливої уваги потребують ризики, пов'язані з оподаткуванням торгівлі через цифрові платформи, оскільки надмірне фіскальне навантаження може ускладнити постачання комплектуючих та інших необхідних виробів для потреб захисників.

Нормативно-правове врегулювання трудових і цивільно-правових відносин у сфері зайнятості має бути спрямоване на законодавче визначення критеріїв трудових відносин з урахуванням сучасних змін ринку праці, поширення цифрової економіки та специфіки самозайнятості. Це потребує оновлення трудового законодавства, зокрема прийняття нового Трудового кодексу України, адаптованого до гнучких, платформних і змішаних форм зайнятості. Визначення чітких ознак трудових відносин дозволить упорядкувати діяльність самозайнятих осіб, обмежити практики підміни найманої праці моделлю «ФОП замість найму», а також врахувати особливості зайнятості фрилансерів і працівників цифрових платформ. У цьому контексті важливим є перехід від фрагментарного регулювання до цілісної правової рамки, яка одночасно захищатиме права працівників і не створюватиме надмірних бар'єрів для легальної самозайнятості.

Водночас удосконалення інституційного середовища самозайнятості потребує модернізації системи її статистичного обліку на основі підходів, узгоджених зі стандартами ЄС та МОП. Йдеться про адаптацію міжнародної класифікації статусів зайнятості ICSE-18, яка передбачає ширше врахування працівників цифрових платформ, змішаних форм зайнятості та самозайнятих осіб без найманих працівників. Такий підхід дасть змогу точніше відображати реальну структуру зайнятості, особливо в умовах поширення фрилансу, платформної праці та нестандартних форм економічної активності. Водночас доцільно зберегти статистичний облік суб'єктів господарювання за ознакою податкового статусу із виокремленням ФОП та осіб, які здійснюють незалежну професійну діяльність. Особливого уточнення потребують критерії віднесення до самозайнятого населення осіб, зайнятих в особистих селянських господарствах, якщо така діяльність є для них

основним джерелом доходу. Це дозволить уникнути викривлення статистичних оцінок, підвищити якість аналітики ринку праці та сформувати більш адресний інструментарій підтримки самозайнятості.

Щодо наведених рекомендацій особливо актуальним завданням є адаптація міжнародних стандартів ICSE-18 (Міжнародна класифікація статусу зайнятості), що виділяє категорії зайнятих «наймані працівники», «самозайняті без найманих працівників», «роботодавці», «члени виробничих кооперативів», «неоплачувані сімейні працівники», «інші категорії». Окрім того, ICSE-18 доповнює категорії «працівники цифрових платформ» та «змішані форми».

Однак іншою стороною впровадження ICSE-18 є невідлення самозайнятих, які займаються незалежною професійною діяльністю, а також самозайнятих з найманими працівниками, котрих відносять до «змішаних форм». Тому ми рекомендуємо облікувати зайнятих за статусом, керуючись критеріями ICSE-18, але при статистичному обліку діяльності суб'єктів господарювання залишити виокремлення ФОП та осіб, які займаються незалежною професійною діяльністю.

Важливим моментом для об'єктивності обліку самозайнятих є віднесення до них зайнятих в особистих селянських господарствах. Згідно з ICSE-18 їх відносять до «own-account workers» або «contributing family workers». В Україні особи, зайняті в особистих селянських господарствах, у разі якщо така діяльність для них є основною, належать до категорії самозайнятого населення. Облік особистих селянських господарств здійснюють органи місцевого самоврядування. При цьому для зміни статусу зайнятості, зокрема набуття статусу безробітного, особа повинна надати до служби зайнятості документ про припинення участі в особистому селянському господарстві, виданий відповідним органом місцевого самоврядування. Такий підхід до класифікації зайнятості може впливати на об'єктивність оцінювання масштабів самозайнятості, що частково пояснює вищу частку самозайнятого населення у сільській місцевості порівняно з міськими поселеннями: за даними 2021 року (новіші дані поки відсутні) частка самозайнятого населення в сільських поселеннях склала 28,7%, коли в міських – 8,5% [16].

Інформаційно-консультаційна та правова підтримка самозайнятих осіб має бути орієнтована передусім на тих суб'єктів, які мають потенціал до розширення бізнес-діяльності, виходу на нові ринки та переходу до складніших організаційних форм господарювання. Важливим напрямом є удосконалення нормативно-правових механізмів зміни організаційно-правової форми без припинення діяльності та повторної реєстрації, що дозволить зберегти ділову репутацію, торгову марку, клієнтську базу й господарські зв'язки під час переходу від статусу ФОП до юридичної особи. Доцільним є також створення цифрових інструментів оцінювання готовності самозайнятих осіб до масштабування діяльності, зокрема через онлайн-тестування щодо спроможності виконувати нові вимоги бухгалтерського обліку, податкового адміністрування, кадрового управління та фінансової звітності. Особливого значення

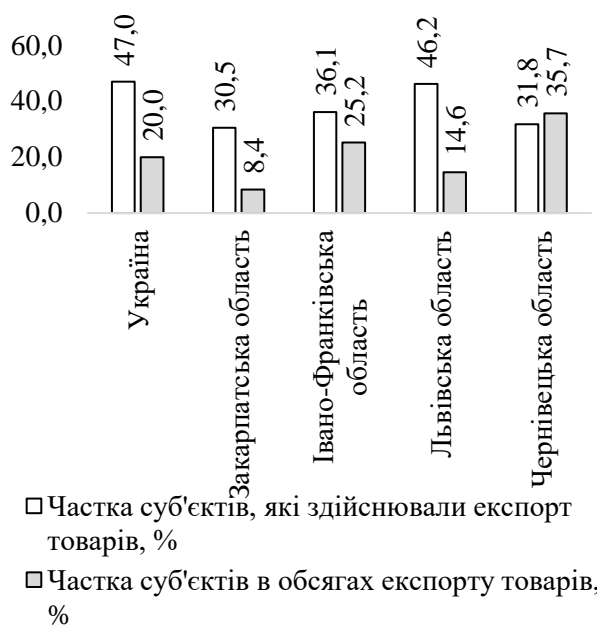
набуває системна консультаційна підтримка самозайнятих осіб щодо участі у зовнішньоекономічній, насамперед експортній, діяльності, оскільки саме вихід на зовнішні ринки може підвищити якість самозайнятості та посилити її внесок у регіональний економічний розвиток. Узагальнюючим інструментом такої підтримки має стати єдина національна цифрова платформа для самозайнятих, мікро-, малого та середнього бізнесу, побудована з урахуванням практик ЄС і спрямована на доступ до консультацій, навчальних матеріалів, програм фінансування, інструментів партнерства, експортної підтримки та правового супроводу.

Релевантною для України є практика ЄС з функціонування платформи «EU Support Tools for SMEs». З її допомогою підприємці мають можливості доступу до інструментів підтримки у сферах розвитку партнерств, залучення інвестиційних і венчурних ресурсів, налагодження зовнішньоекономічної діяльності, участі у державних закупівлях, програмах транскордонного співробітництва та кластерних ініціативах, захисту інформації та прав інтелектуальної власності.

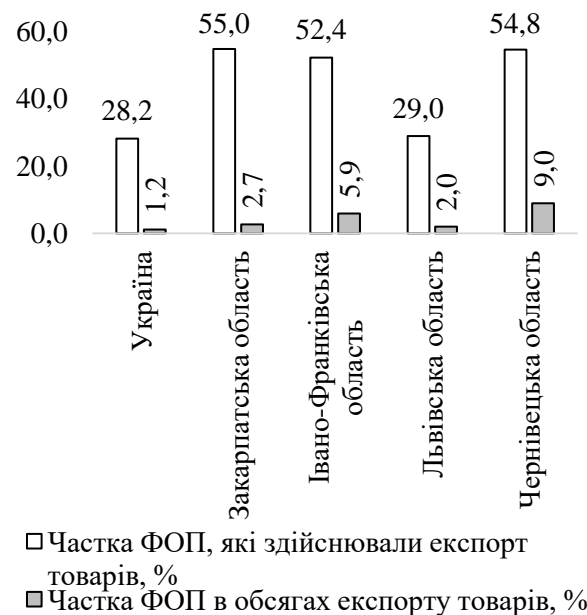
Окремо варто наголосити на важливості підтримки самозайнятих осіб у зовнішньоекономічній діяльності. За даними Державної служби статистики України частка ФОП у структурі діючих суб'єктів господарювання станом на 2023 рік становила: в Україні 83,9%, Закарпатській області 88,3%, Івано-Франківській 88,3%,

Львівській 86,8%, Чернівецькій 91,4%. При цьому частка ФОП в обсягах реалізованої продукції для України склала 0,9%, Закарпатської області 4,5%, Івано-Франківської 3,0%, Львівської 1,0%, Чернівецької 4,0% [17]. Частка ФОП, які займалися експортом товарів у 2021-2023 роках суттєво не змінилась і в середньому становила 28% в Україні, 56% у Закарпатській, 52% Івано-Франківській, 28% Львівській і 53% Чернівецькій областях. Але частка ФОП у вартості (обсягах) експорту товарів була значно нижчою – близько 1% в Україні, близько 3% у Закарпатській, 6% в Івано-Франківській, 2% у Львівській і 9% у Чернівецькій областях.

Для порівняння для суб'єктів господарювання з персоналом до 50 осіб, які переважно є ФОП, але й можуть бути юридичними особами, показники участі в експорті за 2021-2023 роки наступні – 47% у середньому в Україні, 30% у Закарпатській, 35% Івано-Франківській, 46% Львівській і 31% Чернівецькій областях. Однак їхня частка у вартості експорту значно вища, ніж для ФОП – до 20% в Україні, 9% у Закарпатській, 25% в Івано-Франківській, 15% у Львівській і 36% у Чернівецькій областях. Помітне зростання частки суб'єктів господарювання з персоналом до 50 осіб у показнику вартості експорту регіону за період 2021-2023 років спостерігалось в Івано-Франківській та Чернівецькій областях (рис. 1).

а) суб'єкти господарювання з кількістю працівників до 50 осіб

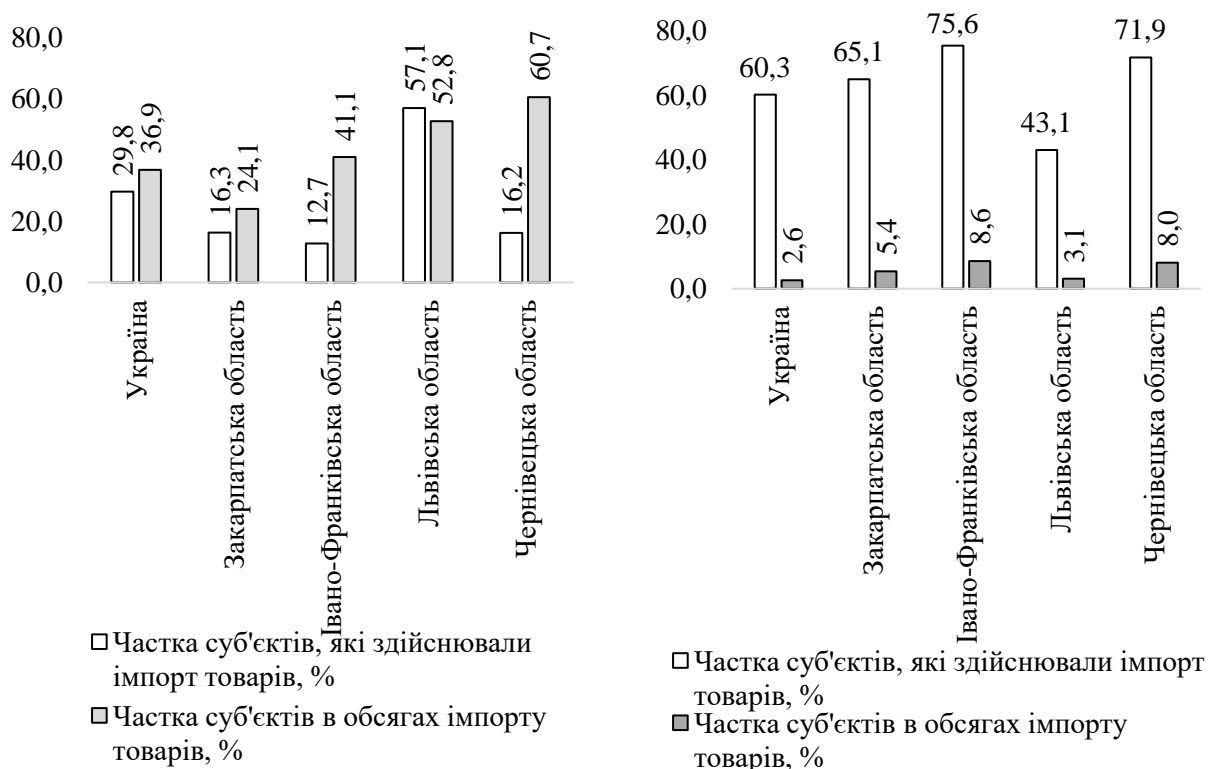
б) ФОП

Рис. 1 Частка суб'єктів господарювання-експортерів та їх внесок у вартість експорту товарів в Україні та областях Карпатського регіону, 2023 рік, %.

Джерело: складено авторами за даними [18].

Що стосується імпорту, то вища залученість ФОП в імпорتنі операції супроводжується низькою їх часткою у вартості: у 2023 р. в Україні понад 60% ФОП займалися імпортом товарів, формуючи менше 3% їхньої вартості. Для Карпатського регіону відповідні показники наступні: Закарпатська область – 65% до 5%;

Івано-Франківська область – 76% до 5%; Львівська область – 43% до 3%; Чернівецька область – 72% до 8%. Якщо порівнювати з показниками суб'єктів господарювання з персоналом до 50 осіб, то їхня участь у вартісному еквіваленті імпорту вища, ніж залученість у відповідні операції (рис. 2).

а) Суб'єкти господарювання з кількістю працівників до 50 осіб

б) ФОП

Рис. 2 Частка суб'єктів господарювання-імпортерів та їх внесок у вартість імпорту товарів в Україні та областях Карпатського регіону, 2023 рік, %.

Джерело: складено авторами за даними [18].

Проведений аналіз засвідчив, що експортна активність ФОП у Карпатському регіоні є вищою, ніж у середньому в Україні, однак внесок самозайнятих у загальну вартість експорту залишається незначним, що підтверджує переважно дрібномасштабний характер зовнішньоторговельних операцій. Суттєві розриви між часткою ФОП, які здійснюють експорт товарів, та їхньою часткою у вартісних обсягах експорту свідчать про обмежені можливості масштабування діяльності та низький рівень капіталізації більшості самозайнятих суб'єктів. Вищі показники залучення ФОП до експортної діяльності у Закарпатській, Чернівецькій та Івано-Франківській областях значною мірою обумовлені прикордонним положенням цих регіонів і поширенням локальних форм транскордонної торгівлі. Водночас упродовж 2021–2023 рр. в зростання частки ФОП-експортерів у тилкових областях Карпатського регіону було незначним, а в Закарпатській області зафіксовано навіть її скорочення. На цьому тлі в Івано-Франківській та Чернівецькій областях спостерігалось помітне збільшення частки суб'єктів господарювання з чисельністю персоналу до 50 осіб у вартісних обсягах експорту, що може свідчити про поступове посилення ролі малого бізнесу у зовнішньоекономічній діяльності регіону. Аналіз імпоротної діяльності показав, що до 2021 р. залученість ФОП Карпатського регіону до імпортних операцій була нижчою, ніж у середньому по Україні, однак у 2023 р. вона зросла. Разом із тим це зростання не супроводжувалося відповідним

підвищенням частки ФОП у вартісних обсягах імпорту, що також підтверджує обмежені масштаби операцій самозайнятих суб'єктів. Певне зростання частки ФОП у вартості імпортних операцій у 2021–2023 рр. спостерігалось майже в усіх областях Карпатського регіону, за винятком Чернівецької області.

Визначення ролі ФОП та підприємств з персоналом до 50 осіб у зовнішньоторговельних операціях підтверджує низьку якість використання їх економічного потенціалу. Відтак, інструментарій стимулювання самозайнятості населення в Україні, зокрема в Карпатському регіоні, який перебуває у відносно кращих безпечних умовах, має бути спрямованим на якісні результати. У зв'язку з цим зростає значення *регіональної політики в сфері розвитку підприємництва загалом та самозайнятості зокрема*, проблема якої досліджується у науковому дискурсі постійно [19; 20]. За сучасних умов рекомендації національного рівня мають зводитись до здійснення системних реформ та декларування загальних правил економічної діяльності. Регіональна політика має специфікувати інструментарій підтримки самозайнятих з максимальним використанням можливостей розвитку.

З урахуванням потенціалу Карпатського регіону пріоритети стимулювання самозайнятості мають бути зорієнтовані на посилення її якісного впливу на регіональний ринок праці та економічний розвиток. Передусім ідеться про формування регіональних екосистем бізнесу й самозайнятості, у межах яких стійкі

партнерства між суб'єктами господарювання, органами влади, науковими й освітніми установами, громадськими організаціями та інфраструктурою підтримки інноваційної діяльності створюватимуть умови для професіоналізації, кооперації та розширення діяльності самозайнятих осіб. Важливим напрямом є покращення якісних результатів діяльності тих самозайнятих, які вже залучені до зовнішньоторговельних операцій, зокрема через підвищення їхньої спроможності працювати з експортними ринками, міжнародними стандартами, логістичними каналами та інструментами фінансової підтримки. Для прикордонних областей Карпатського регіону особливого значення набуває участь самозайнятих осіб та їхніх об'єднань у проєктах транскордонного співробітництва й програмах міжнародних організацій, що може стати джерелом нових партнерств, доступу до ресурсів і розширення ринків збуту. Окремим пріоритетом є розвиток кооперативних форм взаємодії та створення обслуговуючих кооперативів для самозайнятих осіб, оскільки саме кооперація дозволяє частково компенсувати обмеженість індивідуальних ресурсів, зменшити трансакційні витрати та посилити переговорні позиції малих суб'єктів господарювання. Водночас ключовим завданням залишається підтримка масштабування діяльності самозайнятих. Переважання ФОП із чисельністю персоналу до 9 осіб і скорочення частки ФОП із персоналом до 49 осіб свідчать про обмежені можливості переходу від мікрорівня до більш стійких бізнес-моделей. У довгостроковій перспективі така ситуація може закріпити адаптаційний характер самозайнятості, орієнтований на виживання та короткострокову гнучкість, тоді як завдання регіональної політики полягає у створенні умов для її поступового перетворення на продуктивний, конкурентоспроможний і здатний до зростання сектор ринку праці.

Висновки. Підтримка самозайнятості населення в Україні є питанням соціальної стабільності та економічної безпеки. Аналіз стану розвитку самозайнятості в

Україні загалом та в Карпатському регіоні зокрема засвідчує, що вона виконує радше соціальну, а не фіскальну функцію. Також самозайнятості є специфічним середовищем формування середнього класу, пасіонарної частини суспільства з відходом від патерналізму та переорієнтацією на відповідальність за забезпечення власного добробуту.

Потенціал самозайнятості для розвитку економіки України наразі використовується недостатньо. Навіть у тиловому Карпатському регіоні аналіз до- та підчасвоєнних тенденцій розвитку самозайнятості демонструє її високу вразливість до викликів економічної та соціальної нестабільності.

Запропонований перелік рекомендацій щодо стимулювання самозайнятості обмежений заходами, що необхідні для системних змін. По суті, ці заходи мають забезпечити системні зрушення на шляху до становлення самозайнятості в Україні як висококонкурентного, інноваційного сектору ринку праці та фундаменту розвитку малого і середнього бізнесу. Важливо, щоб сектор самозайнятості був конкурентоспроможним на європейському ринку, формуючи стійку систему горизонтальних зв'язків і партнерств. Завдяки цьому він стане потужним чинником стійкості економіки і суспільства, збереження державності України та її інтеграції в ЄС. Тому в подальших дослідженнях автори зосередяться на вивченні практик підтримки самозайнятості в державах ЄС та можливостях і ризиках їх впровадження в Україні.

Декларація про використання ШІ. При написанні статті ШІ (ChatGPT-5.3) використовувався лише для граматичного редагування тексту. Автори несуть повну відповідальність за науковість, зміст, дані, висновки та актуальний перелік джерел.

**Статтю підготовлено в межах НДР «Трансформація ринку праці Карпатського регіону України в перспективі повоєнного відновлення» (№ державної реєстрації 0124U000984.*

Список використаних джерел:

1. Азьмук Н. А. Трансформація ринку праці в умовах війни: виклики та стратегії відтворення робочої сили. Вісник економічної науки України. 2022. № 1(42). С. 171-179. DOI: [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179)
2. Богданович О. А. Ринок праці України: сьогодення та перспективи майбутнього. Економічний простір. 2025. № 199. С. 139-143. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.199.139-143>
3. Герасименко О., Потапенко А. Домінанти мотивації персоналу в контексті трансформацій ринку праці України в умовах воєнного стану. Економіка та суспільство. 2023. № 49. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-46>
4. Дяків О. Вплив цифрових технологій на трансформацію ринку праці. Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України. 2023. № 28. С. 104-111. DOI: <https://doi.org/10.35774/rarpsu2023.28.104>
5. Житар М. Трансформація ринку праці в умовах забезпечення економічної безпеки держави: виклики, ризики та стратегічні напрями стабілізації. Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій. 2025. № 1(15). С. 48-58. DOI: <https://doi.org/10.32750/2025-0105>
6. Круглов В. Державна політика трансформації ринку праці: виклики цифрової епохи. Науковий вісник : Державне управління. 2021. № 1(7). С. 140-161. DOI: [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-140-161](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-140-161)
7. Ланська С., Воскобойник Д. Трансформація ринку праці України в контексті глобальних економічних викликів. Економіка і організація управління. 2025. № 3(50). С. 73-84. DOI: <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2025.3.7>
8. Нікітенко К., Тарашук Д. Трансформація ринку праці України в умовах поствоєнного

перезавантаження. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2025. № 24. С. 121-128. DOI: <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.24.12>

9. Красняк О. П., Амонс С. Е. Малий бізнес в Україні як фактор підвищення рівня зайнятості населення в умовах війни. Ефективна економіка. 2025. № 6. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025>

10. Дикань В. Л., Токмакова І. В., Чорнобровка І. В. Антикризовий інструментарій стратегії державного управління малим і середнім бізнесом. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2025. № 89. С. 9-19. DOI: <https://doi.org/10.18664/btie.89.330568>

11. Дюк А., Чаланов В. Малий та середній бізнес в Україні: стан, тенденції, та виклики під час дії воєнного стану. Економіка та суспільство. 2025. № 74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-95>

12. Іжевський П., Самарічева Т., Кудельський В. Цифрові інновації в розвитку малого бізнесу. Економіка та суспільство. 2024. № 63. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-78>

13. Федько І. Малий бізнес в економічній динаміці України протягом 2012-2022 років. Економічні горизонти. 2024. № 2-3(28). С. 221-234. DOI: [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(28\).2024.310195](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(28).2024.310195)

14. Про схвалення Національної стратегії доходів до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України № 1218-р від 27.12.2023 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text>

15. Звіт про результати дослідження стану податкового адміністрування в Україні (2024 рік) / CASE Україна. Київ, 2025. URL: https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2025/12/CASE-UA-the-state-of-tax-administration-in-UA-2024_UKR-stysnuto.pdf

16. Зайняте населення за статтю, типом місцевості та статусом зайнятості: Демографічна та соціальна статистика: Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/grp/zn/arh_zn_smsz_19_u.htm

17. Економічна статистика / Діяльність підприємств: Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm

18. Економічна статистика / Зовнішньоекономічна діяльність: Державна служба статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm

19. Bil M., Barna M., Zbarska A. Migration and human development in Ukraine: features of interaction and priorities of state regulation. *Agricultural and Resource Economics*. 2021. Vol. 7, No. 3. Pp. 5-21. DOI: <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.01>

20. Мульська О. П., Руцишин Н. М. Збалансований ринок праці як превентивний інструмент стримування зовнішньої трудової міграції. *Інтернаука. Серія: Економічні науки*. 2021. № 8(52). DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-8-7503>

References:

1. Azmuk, N.A. (2022). Transformatsiia rynku pratsi v umovakh viiny: vyklyky ta stratehii vidtvorennia robochoi syly [Transformation of the labor market in wartime conditions: challenges and strategies for labor force reproduction]. *Bulletin of Economic Sciences of Ukraine*, 1(42). 171-179. [https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1\(42\).171-179](https://doi.org/10.37405/1729-7206.2022.1(42).171-179) [in Ukrainian].

2. Bohdanovych, O.A. (2025). Rynok pratsi Ukrainy: sohodennia ta perspektyvy maibutnoho [The Labor Market of Ukraine: Present and Future Prospects]. *Economic Space*, (199). 139-143. <https://doi.org/10.30838/EP.199.139-143> [in Ukrainian].

3. Herasymenko, O., & Potapenko, A. (2023). Dominanty motyvatsii personalu v konteksti transformatsii rynku pratsi Ukrainy v umovakh voiennoho stanu [Dominants of personnel motivation in the context of transformations of the Ukrainian labor market under martial law]. *Economy and Society*, (49). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-46> [in Ukrainian].

4. Diakiv, O. (2023). Vplyv tsyfrovyykh tekhnolohii na transformatsiiu rynku pratsi [The impact of digital technologies on the transformation of the labor market]. *Regional aspects of the development of the productive forces of Ukraine*, (28). 104-111. <https://doi.org/10.35774/rarrpsu2023.28.104> [in Ukrainian].

5. Zhytar, M. (2025). Transformatsiia rynku pratsi v umovakh zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky derzhavy: vyklyky, ryzyky ta stratehichni napriamy stabilizatsii [Transformation of the labor market in the context of ensuring the economic security of the state: challenges, risks and strategic directions of stabilization]. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovations*, 1(15). 48-58. <https://doi.org/10.32750/2025-0105> [in Ukrainian].

6. Kruhlov, V. (2021). Derzhavna polityka transformatsii rynku pratsi: vyklyky tsyfrovoyi epokhy [State policy of labor market transformation: challenges of the digital era]. *Scientific Bulletin: State Administration*, 1(7). 140-161. [https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1\(7\)-140-161](https://doi.org/10.32689/2618-0065-2021-1(7)-140-161) [in Ukrainian].

7. Lanska, S., & Voskoboynyk, D. (2025). Transformatsiia rynku pratsi Ukrainy v konteksti hlobalnykh ekonomichnykh vyklykiv [Transformation of the Ukrainian labor market in the context of global economic challenges]. *Economics and management organization*, 3(50). 73-84. <https://doi.org/10.31558/2307-2318.2025.3.7> [in Ukrainian].

8. Nikitenko, K., & Tarashchuk, D. (2025). Transformatsiia rynku pratsi Ukrainy v umovakh postvoiennoho Perezavantazhennia [Transformation of the Ukrainian labor market in the conditions of post-war reset]. *Tavria Scientific Bulletin. Series Economics*, 24. 121-128. <https://doi.org/10.32782/2708-0366/2025.24.12> [in Ukrainian].

9. Krasniak, O.P., & Amons, S.E. (2025). Malyy biznes v Ukraini yak faktor pidvyshchennia rivnia zainiatsosti naselennia v umovakh viiny [Small business in Ukraine as a factor in increasing the level of employment of the population in war conditions]. *Effective economy*, (6). <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2025> [in Ukrainian].
10. Dykan, V.L., Tokmakova, I.V., & Chornobrovka, I.V. (2025). Antykryzovyi instrumentarii stratehii derzhavnogo upravlinnia malym i serednim biznesom [Anti-crisis toolkit of the strategy of state management of small and medium-sized businesses]. *Bulletin of the economy of transport and industry*, (89). 9-19. <https://doi.org/10.18664/btie.89.330568> [in Ukrainian].
11. Diuk, A., & Chalanov, V. (2025). Malyy ta serednii biznes v Ukraini: stan, tendentsii, ta vyklyky pid chas dii voiennoho stanu [Small and medium-sized businesses in Ukraine: status, trends, and challenges during martial law]. *Economy and Society*, (74). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-95> [in Ukrainian].
12. Izhevskiy, P., Samaricheva, T., & Kudelskiy, V. (2024). Tsyfrovi innovatsii v rozvytku maloho biznesu [Digital innovations in the development of small business]. *Economy and society*, (63). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-63-78> [in Ukrainian].
13. Fedko, I. (2024). Malyy biznes v ekonomichnii dynamitsi Ukrainy protiahom 2012-2022 rokiv [Small business in the economic dynamics of Ukraine during 2012-2022]. *Economic horizons*, 2-3(28). 221-234. [https://doi.org/10.31499/2616-5236.3\(28\).2024.310195](https://doi.org/10.31499/2616-5236.3(28).2024.310195) [in Ukrainian].
14. Pro skhvalennia Natsionalnoi stratehii dokhodiv do 2030 roku [On approval of the National Revenue Strategy until 2030]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 1218-p dated 27.12.2023. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1218-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
15. Zvit pro rezultaty doslidzhennia stanu podatkovoho administruvannia v Ukraini (2024 rik) [Report on the results of the study of the state of tax administration in Ukraine (2024)]: CASE Ukraine. https://case-ukraine.com.ua/content/uploads/2025/12/CASE-UA-the-state-of-tax-administration-in-UA-2024_UKR-stysnuto.pdf [in Ukrainian].
16. Zainiate naselennia za statti, typom mistsevosti ta statusom zainiatsosti. Demografichna i sotsialna statystyka [Employed population by gender, type of locality and employment status. Demographic and social statistics]: State Statistics Service of Ukraine. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/rp/zn/arh_zn_smsz_19_u.htm [in Ukrainian].
17. Ekonomichna statystyka. Diialnist pidpriemstv [Economic statistics. Business activity]: State Statistics Service of Ukraine. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/sze_20.htm [in Ukrainian].
18. Ekonomichna statystyka. Zovnishnoekonomichna diialnist [Economic statistics. Foreign economic activity]: State Statistics Service of Ukraine. https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm [in Ukrainian].
19. Bil, M., Barna, M., & Zbarska, A. (2021). Migration and human development in Ukraine: Features of interaction and priorities of state regulation. *Agricultural and Resource Economics*, 7(3), 5-21. <https://doi.org/10.51599/are.2021.07.03.01> [in English].
20. Mul'ska, O. P., & Rushchyshyn, N. M. (2021). Zbalansovanyi rynek pratsi yak preventyvnyi instrument strymuvannia zovnishnoi trudovoi mihratsii [Balanced labour market as a preventive tool for restraining external labour migration]. *Internauka. Seriya: Ekonomichni nauky*, 8(52). <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2021-8-7503> [in Ukrainian].

Дата надходження статті: 17.04.2026 р.

Дата прийняття статті до друку: 11.05.2026 р.

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.06.2026 р.

Стаття поширюється на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License International CC-BY.